

Associació
Memòria
de **Mallorca**

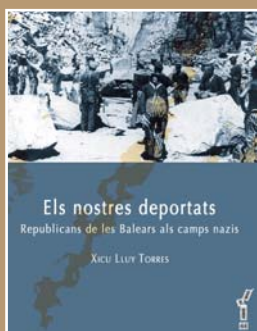
www.memoriadelesilles.org

Temps de la Memòria

Exemplar gratuït

Número 29 / Abril 2014

Edicions

Els nostres deportats

Xicu Lluï Torres

Edicions Documenta Balear

El seu va ser el pitjor dels exilis. Vençuts de la Guerra Civil i humiliats als camps de refugiats francesos, un nombrós grup de balears acabaren als camps de Mauthausen, Dachau, Buchenwald... destinació d'almenys 71 illencs, 34 hi deixaren la vida: els grans oblidats de la societat civil. Gairebé vint anys d'investigacions en arxius públics i privats, incansables recerques i entrevistes amb els escassos supervivents i els seus familiars, pretén revelar la identitat i retornar la veu a uns herois anònims. Xicu Lluï reconstrueix les trajectòries personals dels deportats: la fugida de les illes; les platges franceses; la lluita contra el nazisme (Companyies de Treballadors Estrangers, l'Exèrcit francès o la Resistència), i el calvari dels camps d'extermini. Per a l'autor, aquesta obra, que es publica a títol pòstum, sempre va representar un petit i tardà homenatge a uns homes i dones que, malgrat totes les pèrdues, donaren una lliçó de dignitat.

14
abril

El 19 de juliol de 1936 el general Goded va declarar l'estat de guerra que preveia la illegalització, immediata dels partits d'esquerra i de les organitzacions sindicals.

Les detencions començaren el mateix dia, i ben aviat la sang de les persones assassinades va tindre Mallorca de dol. El cementiri de Palma va esdevenir escenari d'infinat d'afusellaments.

En aquest indret, les dones acudien a remoure en el caramull de roba ensangonada per mirar d'identificar les pertinències dels seus desapareguts. I, en aquest indret, perdien l'esperança de trobar els vius quan descobrien els pantalons de llista o la camisa de retxes que els eren familiars. O quan, de sobte, comprovaven que el cos del marit, del fill o del germà havia estat llançat a una fossa.

Sense vessar cap llàgrima, perquè no els permetien exterioritzar la pena, tornaven a casa: «L'han mort! L'han mort!»

Aquest crit ressonava a les llars de moltes famílies republicanes en el transcurs del període bèl·lic. Després, silenci. Al seu desconhort, sols responia el silenci. El silenci de tothom. Als republicans els prohibiren plorar els seus morts: «No faceu comèdia!» El mutisme imposat n'agreujà el patiment. La soledat, la tristor, la por, la impotència, han estat el seu bagatge durant molt d'anys, tots els que va durar la dictadura.

Ara i per a sempre, aquest jardí silent, on el temps s'atura, ens recordarà uns homes i unes dones que moriren per haver estimat la llibertat.

Margalida Capellà. Palma, 2011.

Placa commemorativa del conjunt escultòric del Mur de la Memòria. Foto: Isabel Crespi Juan

AGENDA D'ACTES COMMEMORACIÓ 83è ANIVERSARI DE LA II REPÚBLICA

BINISALEM VI DIA DE LA MEMÒRIA:

- **10 d'abril**, a les 20.00 h. Biblioteca Municipal: *Emili Darder, un metge que va fer política*. Conferenciant: Arnau Company Mates, historiador.
- **14 d'abril**:
A les 18.00 h. Cementiri vell: Commemoració.
A les 18.30 h. Cementiri municipal: Commemoració.
A les 19.30 h. Can Gelabert: projecció del documental *Passió d'Emili Darder*.
Organitza: Memòria de Mallorca i l'OCB (Delegació Binissalem).

CALVIÀ

- **12 d'abril**, a les 17.00 h. Bosc de la Memòria: *Homenatge víctimes repressió franquista*.
Organitza: Memòria de Calvià.

MANACOR

- **10 d'abril**, a les 20.00 h. Conferència *La presó de Can Mir* a càrrec de Manel Suárez, vicepresident de Memòria de Mallorca, a la Sala 2 de l'Espai social, educatiu i cultural na Camel·la.
- **12 d'abril**. Ruta de la memòria. *La guerra a Portocristo (agost-setembre 1936)*. Trobada a les 10.00 h a l'Eroski (Ronda de l'Oest, 27) de Portocristo.
- **13 d'abril**, a les 12.00 h. *Acte d'homenatge a les víctimes de la repressió feixista*, al Cementiri de Son Coletes.
Organitza: Comitè de Son Coletes.

PALMA

- **5 d'abril**, a les 12.00 h, a la Plaça Major de Palma: *4ª Concentració per la Veritat, Justícia i Reparació i contra la impunitat dels crims franquistes*.
Convoquen: Col·lectius per la Memòria i la Justícia de Mallorca.
- **7 d'abril**, a les 11.00 h, a l'IES Josep Maria Llompart: *Xerrada-col·loqui sobre Memòria Històrica*, a càrrec de Magdalena Nebot, David Ginard i Mª Antònia Oliver.
Organitza: IES Josep Maria Llompart.
- **12 d'abril**, a les 12.00 h a Son Sardina (vora la creu de terme, camí de Passatemps): *Acte de commemoració de la II República*.
Organitza: MÉS
- **13 d'abril**, a les 11.00 h, a la Plaça de Cort: *Ruta històrica guiada en bicicleta per la Palma Republicana*.
Organitza: Biciciutat de Mallorca.
Col·labora: Memòria de Mallorca i UCXR.

- **14 d'abril**, a les 19.30 h, a la Plaça d'Espanya: *Recital poètic a càrrec de Maria Guasp*.
Parlaments: Jaime Bueno, Isidre Forteza i Mª Antònia Oliver.
Organitza: Assemblea Republicana de Mallorca.
- **16 d'abril**, a les 20.00 h, al Cine Ciutat de S'Escorxador: Projecció del documental *Nosaltres els vençuts* de Toni Mª Thomàs.
Organitza: Cine Ciutat.

POLLENÇA ABRIL DE REPÚBLICA 2014:

- **4 d'abril**, a les 20.00 h, al Museu de Pollença: Projecció del documental *Las Maestras de la República*.
- **11 d'abril**, a les 20.00 h, al Museu de Pollença: Xerrada *Cercant justícia a l'Argentina* a càrrec de Mª Antònia Oliver (Memòria de Mallorca).
- **12 d'abril**. Sortida: *El Camí dels Presos de Coves Blanques*. Guiada per Pere Josep Garcia. Hora de quedada: 9.30 h. Monument, 9.30 h. Miquel Capllonch, 10.00 h. aparcament de Cala Barques.

Crèdits:

Han col·laborat:

Mª Antònia Oliver París,
Isabel Crespi Juan,
Manel Suárez Salvà,
Antònia Mercadal Serra,
Josep Delgado Muñoz,
Marçal Isern Ramis,
Mª Àngels Recio García

**Coordinació,
disseny i maquetació:**
Blas Guevara

Temps de la Memòria
és el butlletí trimestral
de l'Associació Memòria
de Mallorca. DL: PM 311-2014

La publicació no es fa
responsable de les opinions
dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte
amb nosaltres: **625 45 45 00**
tempsdelamemoria@gmail.com

- **14 d'abril**, a les 19.00 h. Plaça dels Seglars. **Acte d'homenatge als republicans.**
- **25 d'abril**, a les 20.00 h. Centre Cultural. Presentació del llibre **Veus Republicanes** de Margalida Capellà Fornés a càrrec de l'autora.
Organitza: Iniciativa Ciutadana per Pollença / Associació Memòria de Mallorca.
Col·labora: Alternativa per Pollença / PSM.

PORRERES

- **4 d'abril**, a les 21.00 h la companyia ReTret Teatre representarà l'obra: **Háblame de Lorca, Miguel**, a l'Auditori Municipal de Porreres.
Organitza: Ajuntament de Porreres i Agrupació Cultural de Porreres.
Col·labora: Associació Memòria de Mallorca.
- **12 d'abril**, a les 12.00 h. Racó de la Memòria de Porreres (darrera l'oratori de la Santa Creu): **Acte de recordança a les víctimes que lluitaren per la Segona República.**
Organitza: Comissió per recordar les víctimes que lluitaren per la 2a República, Ajuntament de Porreres i Memòria de Mallorca.
Col·labora: Xeremiers de Porreres.

SENCELLES

- **12 d'abril:** **Acte de commemoració II República.**
A les 19.00 h: Lectura poètica davant el Memorial del Republicans. Plaça del Mercat.
A les 19.30 h: Xerrada a càrrec d'Antònia Mercadal, secretària de Memòria de Mallorca.
Projecció de **Las maestras de la República** a la Casa de Cultura.
Organitza: Ajuntament de Sencelles. **Col·labora:** Memòria de Mallorca.

Maria Juan Colomar *in memoriam*

Dia 16 de març va morir ma mare, na Maria Juan Colomar, d'Alaró, dona republicana, filla de represaliat, en Rafel Juan, el meu padrí. En el velatori, va lluir el pin de la bandera republicana a la solapa. Era una persona coneguda i estimada i va rebre moltes flors. Dia 19, va ser incinerada i, igual que férem amb mon pare, i seguint els seus desitjos, dipositarem les flors aquest pic al Mur de la Memòria. Els rams els repartirem a diferents indrets del Memorial.

Isabel Crespi Juan

Maria Juan 'Mandau' (1928-2014)

Si alguna cosa hem de criticar a la democràcia espanyola, és la exasperant lentitud amb que passa comptes amb les víctimes del feixisme. La repressió del feixisme atrapà massa prest a molts pares i mares i la manca de justícia ha arribat massa tard per a molts dels seus fills. Però ni la tragèdia, ni la manca de reparació efectiva ha desanimat a aquells fills a lluitar tota la seva vida per la justícia i la memòria dels seus. Entre aquests fills "il·lustres" de la repressió hi trobam a na Maria Juan *Mandau*, lluitadora incansable fins al darrer alè.

Vaig conèixer na Maria el 2005, al primer homenatge a les víctimes Republicanes de la guerra civil a Alaró. La primera impressió que em vaig dur fou d'una dona major però jove de pensament i actitud. Una dona sincera que en poques paraules donava a entendre que ella era filla de derrotats però mai de vençuts; amiga dels seus amics i enemiga a mort dels seus enemics. Una dona Republicana fins al moll de l'ós que no s'arronsava davant ningú.

Aquell diumenge de desembre de 2005 na Maria Juan obsequià la placa amb els noms dels màrtirs alaroners i mancorins del cementiri d'Alaró, amb un ram de roses embolicats amb una llaçada amb els colors de la República Espanyola que tant estimà. Dies després vaig anar al cementiri a cercar aquell llaços tricolors, ja em feia llàstima que una feina feta amb tant d'amor per la memòria dels nostres màrtirs es fes malbé. He guardat com un tresor aquella llaçada i ara que na Maria ja no hi és, tant jo com els meus companys del col·lectiu Alaró per la Memòria Històrica, hem pensat que tan preuat present retorni a casa, en senyal de respecte per una dona que vaig conèixer massa tard i que el destí ens ha pres massa prest. Descansi en Pau na Maria Juan *Mandau* filla de'n Rafel Juan Juan *Mandau* regidor del PSOE Republicà d'Alaró a la II República. Que la terra et sigui lleu. Quan ens tornem a trobar, et podré dir que hem fet justícia pel teu pare i per tots aquells pares arrabassats per la barbàrie del Feixisme. Et diré que vas ser una amiga fidel, que sempre vas estar amb noltros honorant als teus, als nostres, màrtirs, que em vas dir que em defensaries amb la vida si fos necessari. Mai oblidaré un exemple tan gran de dignitat, d'una Senyora, que insistí en fer-se una fotografia amb mi, un fred diumenge de desembre de l'any 2005.

Descansi en pau.

Noltros seguirem la lluita per tu.

Del teu amic

Marçal

Un dels rams de flors dipositats al Mur de la Memòria
pels familiars de na Maria Juan

Les bales totes maten

Per *Antònia Mercadal Serra*, secretària de MdM

És una veritat com un temple, dit així. Difícilment es pot deixar d'estar d'acord amb tal afirmació! Però a vegades aquestes frases tan simples, expresades fora de context, amaguen la falta d'arguments davant decisions, que en democràcia, són impensables.

Em refereixo a la contestació i argumentació del batle de Sa Pobla a la proposta d'un grup de l'oposició de retirar dels carrers del poble els noms dels colpistes Calvo Sotelo i Dr Gómez Ulla, en compliment de la Llei de Memòria Històrica, encara vigent.

Anem per pams, d'aquí a poc es commemorarà el 83è aniversari de la proclamació de la II República, aquesta República que fou elegida per sufragi que es definia com una República de treballadors i treballadores i que a la seva Constitució, en el Títol Preliminar, l'Article 6è deia així: **ESPANYA RENUNCIA A LA GUERRA COM INSTRUMENT DE POLÍTICA NACIONAL.**

Dic això, perquè convé tenir molt clar quin era el tarannà d'uns i altres en el conflicte bèl·lic que es produí el 36 a l'estat espanyol a causa d'un cop d'estat a mans d'uns militars en defensa dels privilegis dels que havien gaudit sempre l'oligarquia d'aquest país i per suposat dels privilegis de l'Església catòlica.

Aquestes afirmacions del senyor batle, per la seva pròpia ximpleria, poden resultar fins i tot peril·loles. Fa pocs dies llegia a la premsa que a Letònia un grup d'excombatents de les SS Waffen de l'exèrcit nazi del país, causants de l'aniquilació quasi total de la població jueva letona sortien a manifestar-se tan alegrement, jo supòs que pensant que queda més que justificat ja que: **"LES BALES QUE DISPARAVEN LES FORCES ALIADES, A LA II GUERRA MUNDIAL, TAMBÉ MATAVEN"**

Algú amb dos dits de seny ho sosteniria això: les bales totes maten, si. Però hem de veure qui n'és el causant, qui les empra i perquè?

Tant de bo la República no s'hagués trobat amb la necessitat d'emprar-les, no era la seva intenció, com molt bé es despren de l'Article 6è de la seva Constitució. Per altra part, resulta doblemant insultant fer una afirmació com aquesta a Mallorca, on n'hi ha comptabilitzades i documentades més de 1600 víctimes dels colpistes, i aquí pràcticament no hi va haver front de guerra.

Maleïdes siguin les guerres i maleïts qui les provoquen pels seus interessos, i aquí tots sabem qui foren i perquè. Encara en patim les conseqüències! ■

Salut i Memòria!

La foto de na Pilar

Per *Mª Antònia Oliver*, presidenta de MdM

Torturada i assassinada pels feixistes el setembre de 1936, enterrada a una fossa comuna clandestina al cementiri de Sencelles, 77 anys després, el seu crim continua impune i sota terra.

Enguany, el Partit Socialista li ha concedit la menció especial del Premi Maria Plaça.

Sabíem de la crueltat amb la qual fou assassinada, trobarem inclòs la causa que ens diu la roba que portava, el número d'impactes de bales assassines que li travessaren el cos, qui, on i quan la trobaren morta, que li feren i on fou sepultada. També coneixíem la seva ideologia, la seva intensa activitat política, el seu coratge i valentia.

Ara, gràcies a les fotos que guardava la seva filla Francesca i que la família ha cedit a Memòria de Mallorca, hem descobert la seva fisonomia.

Digna, dolça, ferma, guapa, profunda, neta, bella, llesta, viva, lleial, valenta, treballadora, dona, mare, companya, lluitadora, víctima, present, socialista, nostra!

Pilar Sánchez Llabrés

25 RELATS: Mallorca 1936

5ª ENTREGA

QUERELLA DESTINADA AL JUZGADO NACIONAL EN LO CRIMINAL Y CORRECCIONAL FEDERAL Nº 1 DE LA CIUDAD DE BUENOS AIRES - REPÚBLICA ARGENTINA, EN LA CAUSA 4591/10 POR GENOCIDIO Y/O CRÍMENES DE LESA HUMANIDAD

DATOS DE LA PERSONA QUERELLANTE

• Nombre:

Emilio Miguel Cano Darder
Fernando Cano Darder
Alberto Cano Darder
María del Carmen Cano Darder
José María Cano Darder

DATOS DE LA VÍCTIMA DIRECTA

• **Nombre:** Emili Darder Cànaves

• **Edad:** 41 años

• **Origen:** Palma

• **Grado de parentesco:**
abuelo materno de los querellantes

HECHOS

Siendo alcalde de Palma fue detenido en su domicilio, encontrándose gravemente enfermo, el 19 de julio de 1936, por el coronel Ramón Franco Bahamonde, al mando de un grupo de falangistas que maltrataron a Miquela Rovira, esposa del alcalde.

Torturado y encerrado en pésimas condiciones de vida. Condenado a muerte en un "consejo de guerra".

Joan Miralles Sbert, obispo de Mallorca, se negó a solicitar el indulto para Emili Darder, ferviente católico, como gran parte de su familia.

Fusilado en estado inconsciente en el cementerio de Palma, el 24 de febrero de 1937, habiendo sido medicado para conservar su vida, en una ejecución ante el público.

Confiscación de todos sus bienes inmobiliarios y mobiliarios, según sentencia de la Comisión Provincial de Incautación de Bienes.

DOCUMENTACIÓN

- 1- Fallo de la sentencia de muerte.
- 2- Fallo de la sentencia de confiscación.
- 3- Certificado de defunción.
- 4- Certificado de nacimiento de Emilia Darder Rovira, hija de la víctima.
- 5- Certificados de nacimiento de los querellantes.
- 6- Copia DNI de los querellantes.
- 7- Copia extracto de inscripción matrimonio víctima.
- 8- Documentos relativos a consejo de guerra, tribunal de responsabilidades políticas, solicitud revisión de la incautación y petición del 2005 a la Vicepresidenta del Gobierno de España, Mª Teresa Fernández de la Vega.

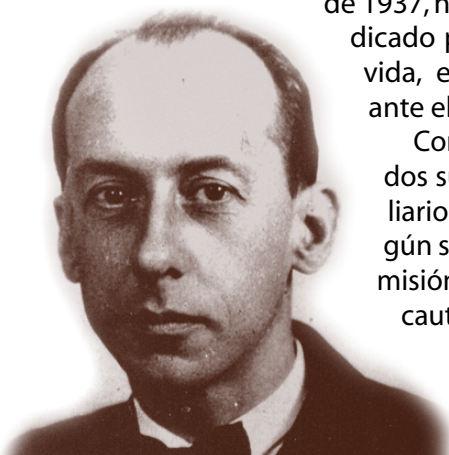
BIBLIOGRAFIA

- Gabriel Janer Manila, *Emili Darder i la política sanitari-escolar de l'Ajuntament de Ciutat en temps de la Segona República*. Soler, Palma 1983.
- Catalina Moner, *Emili Darder Cànaves (1895-1937). Vida i martiri*. Miquel Font, Palma 2006.
- Josep Moll, *Crònica d'una infàmia*, Moll, Palma 2009.
- Catalina Moner, *Emili Darder Cànaves, metge i polític, víctima de la repressió franquista*. Documenta Balear, Palma 2012.
- Arnau Company i Matas, *Emili Darder Cànaves, el darrer batle republicà de Palma*. Ajuntament de Palma, Palma 2008. ■

El Memorial de Montuïri

Nota: Les despeses de material i mà d'obra de picapedrer per la restauració del Memorial als republicans montuïrers han estat cobertes per les seccions locals del PSIB i del PSM.

Emili Darder Cànaves

La Creu del port de Sóller (IV)

Informe de Memòria de Mallorca

El judici i la sentència:

“CONSIDERANDO que le conjunto de hechos declarados probados comprendidos en el resultando segundo son constitutivos de un delito consumado de negligencia comprendido y sancionado en el párrafo 2º del artº 277 del Código de Justicia Militar del que se estima autor responsable al Capitan de Carabineros D. JUAN RIPOLL OLIVER si bien en la actitud pasiva adoptada en los primeros momentos por dicho Oficial, como en el hecho de haber retrasado unas horas la publicación del Bando pudieran observarse indicios de un auxilio a la rebelión²⁴, es criterio del Consejo no aceptar esta calificación por no abonarla los antecedentes del procesado ni la existencia, a juicio de aquel, de intención maliciosa alguna ni de desafecto al Movimiento Nacional, por haber cumplido este procesado el mismo día de autos disposiciones que evidencian su acatamiento así como tantas órdenes recibiere con posterioridad al mismo y su posterior compromtamiento y su actuación personal y eficaz observada después en el frente de batalla de Manacor; debiendo serle impuesta la pena en el grado máximo de acuerdo con la petición del fiscal.

CONSIDERANDO que los hechos declarados probados en el resultando tercero son constitutivos también de un delito consumado de negligencia comprendido y sancionado en el párrafo 2º del artículo 277 del Código de Justicia Militar, del que se apreció autor responsable al procesado Alférez de Carabineros D. ZACARIAS GIMENO BRIONES, por la conducta observada demostrativa de que no impuso debidamente su autoridad, y contribuyendo con su actitud a que la documentación incautada no fuera conocida en su momento oportuno por la autoridad competente.

CONSIDERANDO que al no existir a juicio del Consejo prueba bastante para estimar a los procesados carabineros Hermenegildo ESTRENS LUCAS y GINES MORENILLA MORALES y radio telegrafistas D. EUGENIO LOSADA FIOI y D. JULIAN CONESA LOPEZ, autores de delito alguno no merecerle los indicios de supuestas actividades criminosas solidez inicial bastante ni tener aquellos tampoco la fuerza persuasiva necesaria para determinar firmemente al juzgador, le obliga a éste a adoptar la decisión mas favorable a los procesados en virtud del

principio jurídico “In dubio pro reo” universalmente aceptado en materia de apreciación de prueba, por lo que procede acordar su libre absolución.

VISTOS los artículos citados, el 172, 173, 185, 186, 191, 193, del Código de Justicia Militar, el 33, 44, y 47 del Código penal común y demás pertinentes y de aplicación, el Decreto-Ley de 10 de Enero del corriente año y disposiciones de general aplicación, y siendo ponente el Teniente Auditor de primera Don Antonio de la Rosa y Mayol.

FALLAMOS que debemos condenar y condenamos a la pena de MUERTE al Sargento y Cabo de Carabineros respectivamente D. Manuel Braulio Fernandez y José Muñoz Enrilez como autores responsables de un delito consumado de adhesión a la rebelión: a los carabineros Manuel Rodriguez Garcia y Joaquin Garcia Pelaez a la pena de RECLUSION PERPETUA como autores responsables del mismo delito de adhesión a la rebelión con las accesorias de expulsión de las filas del Ejército con la pérdida de todos los derechos adquiridos en él, interdicción civil e inhabilitación absoluta, debiendo por lo que a su responsabilidad civil afecte estarse a lo dispuesto en el artº 8º del Decreto Ley de 10 de enero último; a la pena de SEIS AÑOS de prisión militar correccional al Capitán de Carabineros D. Juan Ripoll Oliver como autor responsable de un delito consumado de negligencia, con la accesorias de separación del servicio; a la pena de DOS AÑOS de prisión militar correccional al alférez de Carabineros D. Zacarias Gimeno Briones como responsable también de un delito consumado de negligencia, con la accesorias de suspensión de empleo, haciendo abono a todos los condenados a penas de privación de libertad del total de la prisión preventiva que hubieren sufrido a las resultas de la citada causa, sin por lo que los dos ultimamente citados corresponda haya lugar a hacer declaración de responsabilidades civiles: y ABSOLVEMOS libremente a los procesados carabineros Hermenegildo Estrens Lucas y Gines Morenilla Morales y radio-telegrafistas D. Eugenio Losada Fiol y D. Julian Conesa Lopez por no aparecer elementos de prueba bastantes para estimarlos autores responsables de delito alguno”.

Posteriorment, l'auditor de guerra, és a dir, la figura jurídica que ratificava, o no, les sentències dels Consells de guerra, va emetre un informe en el qual explicava que la sentència era absoluta-

²⁴ El capità Ripoll seria emprat com exemple del que podia passar a tots aquells que dubtaren a l'hora de sumar-se al cop d'estat.

ment ajustada a dret (cal demanar-se de quin dret parlava) i, a més a més, qualificava com a “rebelión” el fet de no plegar-se als dictàmens del “Movimiento Nacional” sobre el qual ja a cap persona mínimament informa li pot caber cap dubte, en l'actualitat, que fou un cop d'estat contra un govern legítimament constituït. Això no obstant, l'auditor afegeix opinions pròpies (tampoc cal insistir en el fet que la justícia intenta, sempre, opinar sobre els fets, perquè de tots és sabut que l'opinió és de caràcter exclusivament subjectiu) que no apareixien a cap dels testimonis de la causa, ni dels carrabiners, ni dels militars que ocuparen l'estació de ràdio. Simplement, l'auditor, en un exercici d'exaltació del “movimiento”, va mentir quan va qualificar Lizasoain com un heroi que va caure assassinat en una emboscada i, a partir d'aquesta mentida, es va construir una creu que arriba fins a l'actualitat. Les seves paraules, recollides dins la causa, varen ser:

“Por la trascendencia que tuvo la muerte de este Oficial, vilmente asesinado en una emboscada...”

Ni va tenir cap transcendència el fet, més enllà del seu cercle més íntim i fanàtic, ni l'assassinaren, ni molt menys va caure víctima d'una emboscada.

Com ja s'ha dit, davallava, pistola en mà, i es va topar amb els carrabiners. Va lluitar amb ells, va intentar desarmar, per la força, a personal militar (és sabuda la insistència en què un militar mai pot amollar la seva arma i, molt menys, entregar-la a una altra persona), no es va identificar i va morir durant la brega. Res més. La seva irresponsabilitat, i el seu fanatisme el portaren a un final tràgic. Cap altre factor.

El 10 de setembre de 1938, Joan Brunet, dona de José Muñoz Enrile, va enviar una carta al comandament militar en la qual pregava que li deixassin visitar el seu home amb més freqüència perquè, fins aleshores, només li havien deixant veure'l cada tres o quatre mesos. No va obtenir cap resposta fins el 14 d'octubre del mateix any. Aquell mateix dia, el jute Pascual Bauzá va ordenar l'execució del sergent Manuel Braulio Hernández i el caporal abans indicat a les sis de la matinada del dia 15. En el mateix ofici, autorizava que la pobre dona pogués veure el seu home durant l'execució (pot haver-hi alguna cosa més cruel?): *“autorizándose la comunicacion de la solicitante y sus hijos con el condenado en los momentos de la ejecución”*.

A les sis i mitja del matí del dia 15 d'octubre de 1938, Manuel Braulio Hernández i José Muñoz Enrile havien caigut davant l'escamot d'execució.

Molts mesos abans, el 10 de novembre de 1936, havien afusellat al castell de Sant Carles José

Gil Romera, autor dels trets que acabaren amb la vida de Lizasoain. El tribunal va admetre que el carrabiner havia ordenat al colpista, que anava armat, que s'aturés i que aquest, enlloc de fer-ho, el va encanonar i el va amenaçar. Ara bé, en cap moment varen voler tenir en compte que, de la pistola de Lizasoain hi mancaven quatre bales i que els seus mateixos companys Francisco Gómez Jordana i Julio Redondo així ho varen declarar, i admetre, davant el tribunal. No valoraren tampoc les ordres que tenia el carrabiner d'impedir que qualsevol persona pogués atracar-se a l'estació de ràdio²⁵. Per tant, tampoc varen voler valorar que el que feia aquell home era protegir la ràdio i defensar-se d'una agressió. L'afusellaren.

Però, l'abast de la venjança per la mort de Lizasoain encara va abastar varis homes més.

Tot i que l'autòpsia demostrava ben a les clares que tenia dos impactes de bala provinents d'un Mauser, el de José Gil Romera, la versió oficial es va dirigir cap al veí de Sóller Josep Marín, Llisteret, a qui acusaren de ser qui havia mort el tinent i amagar-se després per les muntanyes.²⁶

La mort de Lizasoain motivà també la detenció i posterior afusellament de Bernat Marquès, afiliat a Esquerra Republicana de Sóller. El jutjaren el 1937 i, entre d'altres coses l'acusaren de comentar a una tertúlia a Sóller que els carrabiners havien fet bé de resistir-se a l'intent d'ocupació de La Muleta, perquè els oficials facciosos s'havien presentat sense identificar-se ni res.

Quasi coincidint amb les execucions de Manuel Braulio i José Muñoz, la secció femenina de Sóller va iniciar una subscripció popular per construir una creu en el mateix indret en que va morir Lizasoain. L'obra va ser encarregada a l'escultor solleric Joan Alcover Real, i allà continua, amb una inscripció que, any rere any, cada vegada que algú s'hi atura i la llegeix, recorda que va haver-hi uns assassins que mataren aquest home: *Don Francisco Javier Lizasoain Muguero. Teniente de Caballeria. Murió por España, alevosamente asesinado en este lugar...”*

CONCLUSIONS

1. Els Carrabiners de Sóller reberen un telegrama en què el Tinent Coronel de la Comandància que els ordenava que només havien de fer cas a les ordres escrites que els enviés ell mateix o el comandant militar de les Illes: *“No cumplimente más or-*

²⁵ Causa 16/36 bis. Declaracions dels oficials Francisco Gómez Jordana i Julio Redondo. Arxiu Memòria de Mallorca. <http://www.toteslescauses.cat>

²⁶ QUETGLAS, Antoni.- *Sóller, la desfeta de la burgesia progressista*, pàg. 108.

denes que las que reciba de esta Comandancia o del Comandante Militar de esta islas”

2. Els “Jinetes de Alcalá” acompanyats d’altres oficials colpistes decidiren anar a ocupar l’estació de ràdio de Muleta sense avisar el comandament militar de Sóller. Per tant, ni el capità dels carrabiners ni cap dels homes a les seves ordres sabien res del que estava passant a l’estació de ràdio.
3. Els carrabiners varen ser lleials, honests i coherents quan declararen que l’únic govern legítim, per a tots ells, era el de Madrid. Fets absolutament incontestables en l’actualitat.
4. El tinent Lizasoain anava per la carretera amb la pistola amb la mà. Va escridassar i amenaçar el carrabiner que es va atrevir a ordenar-li que s’aturés. El va atacar i lluitaren perquè li volia prendre l’arma. Com a conseqüència de la lluita, va rebre dos trets al pit. Ambdós homes es toparen dins un revolt. Per tant, ningú el va estar esperant, ni tampoc l’assassinaren vilment. Va morir víctima d’uns fets que ell mateix va provocar.
5. Hores abans, a la plaça de Cort, dos falangistes resultaren morts per un enfrontament entre ells mateixos. D’aquestes morts estúpides n’acusaren bona part de ciutadans sobre els quals va caure una ombra de sospita.
6. Els militars i falangistes no estaven disposats a què la mateixa història es repetís a Sóller.
7. El Consell de guerra, tal i com es pot llegir a la sentència que s’adjunta, no va voler tenir en compte cap dels arguments que estaven documentalment i amb testimonis demostrats.
8. La conseqüència del cop d’estat i de la irresponsabilitat dels militars que ocuparen l’estació de Muleta (lamentablement, no pot rebre altra qualificació quan no només eren militars revoltats, sinó que ocuparen l’estació d’amagat dels carrabiners que tenien la missió de defensar Sóller de possibles aldarulls) varen ser cinc morts i quatre empresonaments duríssims.

El resultat final de tot això ha consistit a perpetuar la memòria de Lizasoain en una creu que qualifica d’assassins tots aquells homes que no feren més que defensar allò que pensaven que era legítim i honest.

Pot permetre’s una institució pública continuar amb una situació que no respecte el bon nom de tots aquells homes, que continua ferint les seves famílies? Pot una institució persistir en la mentida que és aquesta creu?

La Llei 52/2007, anomenada de la Memòria Històrica, a l’article 3, apartat 1, determina la il·legitimitat dels tribunals, així com de les seves sentències:

1. *Es declara la il·legitimitat dels tribunals, jurats i qualssevol altres òrgans penals o administratius que, durant la Guerra Civil, s’hagin constituït per a imposar, per motius polítics, ideològics o de creença religiosa, condemes o sancions de caràcter personal, així com l’ade les seves resolucions.*

Igualment, a l’article 15, referit a símbols i monuments públics, determina quins s’han d’eliminar i n’extreu tots aquells que siguin de record privat o tinguin determinants valors artístics:

Article 15. Símbols i monuments públics.

1. *Les administracions públiques, en l’exercici de les seves competències, prendran les mesures oportunes per a la retirada d’escuts, insígnies, plaques i altres objectes o mencions commemoratives d’exaltació, personal o col·lectiva, de la sublevació militar, de la Guerra Civil i de la repressió de la Dictadura. Entre aquestes mesures podrà incloure’s la retirada de subvencions o ajudes públiques.*
2. *El que preveu l’apartat anterior no serà aplicable quan les mencions siguin d’estricta record privat, sense exaltació dels enfrontats, o quan concorrin raons artístiques, arquitectòniques o artistico-religioses protegides per la llei.*

Podem dir que no n’és el cas:

1. La creu no va aparèixer per un finançament privat, sinó per una subscripció popular “dirigida” per la Sección Femenina.
2. No fa referència a cap circumstància certa, sinó que perpetua una mentida sustentada en la irresponsabilitat d’aquell que té el nom a la placa.
3. Difícilment, i respectant la figura del seu escultor, pot considerar-se com una obra d’art. Tan sols és una creu normal i corrent amb una inscripció.
4. No es tracta, tampoc, d’una obra protegida per la llei.
5. Persegueix l’exaltació d’un militar revoltat.

Així doncs, no hi ha cap raó que justifiqui que aquesta creu commemorativa continuï dempeus. ■

José Muñoz Enrile, caporal dels carrabiners, afusellat a Illetes pels fets de Muleta

El trauma mallorquí de la Guerra i el Franquisme. Una anàlisi històrica i psicològica (1936-1975)

Per Maria Àngels Recio

10ª PART

«EL JEFE DEL ESTADO ESPAÑOL

Generalísimo de los Ejércitos Nacionales

Al Führer del Pueblo alemán

Querido Führer:

Después de nuestra entrevista en Hendaya, donde tuvimos ocasión de conocernos y de plantear de modo directo cuestiones de vital interés para nuestros dos países, quiero, refiriéndome a lo convenido en la propia entrevista y expresándome con abierta franqueza y claridad, dar una prueba de lealtad a una política iniciada justamente en el día en que alemanes e italianos se pusieron en relación, en momentos bien difíciles, conmigo y con el movimiento que buscaba asegurar una rectificación en la política internacional de España que le garantizase su libertad de acción y apartarse ya de la tutela e intromisión de las democracias occidentales.

Ante la necesidad por vos expresada de acelerar la guerra, incluso llegando a una inteligencia con Francia que eliminase los peligros resultantes de la dudosa fidelidad del ejército francés de África al mariscal Pétain [fidelidad que con toda certeza desaparecería si fuera conocido que existía un compromiso de cesión de aquellos territorios], me pareció admisible vuestra propuesta de que en nuestro pacto no figurase concretamente lo que es nuestra aspiración territorial. Ahora bien, con arreglo a lo convenido, por esta carta os reitero las legítimas y naturales aspiraciones de España en orden a la sucesión de los territorios norteafricanos que fueron hasta ahora de Francia. Con esto España no hace sino reivindicar lo que le corresponde por un derecho natural suyo, ya que es el país europeo más próximo, con mayores afinidades geográficas y mayores razones históricas que convierten en derecho legítimo lo que en el caso de Francia no fue sino una intromisión favorecida por un ambiente mundial democrático y plutocrático contra el que no supieron reaccionar los gobiernos españoles de aquellos tiempos, gobiernos liberales sometidos a las indicaciones de París y Londres, que llegaron precisamente a la Entente Cordiale sacrificando nuestros intereses y derechos en Marruecos a la vez que forjaban un arma contra Alemania.

Vos, como todo el pueblo alemán, no ignoráis que gran parte de lo que ahora reivindicamos le llegó a estar reconocido a España por los tratados internacionales, en los que la torpeza y la vacilación de los gobiernos liberales españoles retrocedió siempre a cada nueva exigencia francesa. Vos, que habéis sabido levantar la ira y el orgullo del pueblo alemán contra los que le acorralaban y le negaban el derecho a vivir, comprenderéis bien nuestro afán de librarnos de las renunciaciones liberales y de negar toda solidaridad con lo que por parte de España fue una sumisión, que yo no toleraré se prolongue, a las imposiciones de una época de injusticias que regaló el mundo en-

tero a la codicia de dos o tres potencias más afortunadas y negó a España, como a Alemania y a Italia, toda posibilidad de expansión. Sólo por este despotismo de los más fuertes, que negaron la más elemental justicia a los pueblos más pobres y más ricos en hijos, España se vio privada de lo que ahora espera reivindicar. No es tierra francesa lo que queremos, ni pretendemos aprovecharnos de sangre francesa: queremos solamente lo que una hábil diplomacia liberal, que colocaba en los propios mandos del viejo Estado español dóciles instrumentos suyos, nos arrebató con plena injusticia.

Bien está, desde luego, que el restablecimiento de un orden nuevo esté presidido por una idea de justicia que incluso no deje ajena de los beneficios de esa justicia a Francia misma, pero no quisiéramos que la justicia que se hiciera a Francia, país enemigo de siempre para Alemania como para España, fuese a expensas del derecho de España.

Reitero, pues, la aspiración de España al Oranésado y a la parte de Marruecos que está en manos de Francia y que enlaza nuestra zona del norte con las posesiones españolas de Ifni y Sahara.

Cumpro con esta declaración un deber de lealtad y de claridad y me complazco en hacerle presente con la confianza que nuestra amistad me permite y me exige.

Vuestro,

FRANCISCO FRANCO BAHAMONDE

El Pardo, 30 de octubre de 1940»¹.

En poques paraules, Franco aniria a la guerra però volia: tot el Marroc (ja que ell tenia el 5 per 100 i França el 95 per 100), més Orà (en Algèria i en mans franceses així mateix), i alguns territoris sud-saharians (també ocupats per França). I totes aquestes peticions les justificava Franco amb un discurs que desvetlla la mentalitat d'aquells militars africanistes com ell que arribaren a creure-se amb el dret de repartir-se el continent africà.

3.2. Canvi de rumb

Una vegada França fou derrotada i ocupada pels nazis, des de la seva costa atlàntica, Hitler intenta la invasió de Gran Bretanya, encara que no ho aconsegueix per això, l'estiu de 1941, canvia l'estratègia bèl·lica i amb allò l'epicentre del conflicte, desplaçant-ho fins a la URSS.

Al finalitzar aquell any de 1941 entren dues potències llunyanes a la guerra: el Japó i els Estats Units d'Amèrica, amb la qual cosa, la guerra

¹ I. Merino, *Serrano Suñer...*, pàg. 93-94.

Aquest estudi compta amb el patrocini del

europea es converteix en mundial, en la Segona Guerra Mundial.

Paral·lelament hi haurà un canvi de rumb dins la política franquista, un transit des del suport i la coincidència amb els feixismes quan esclata la Segona Guerra Mundial, fins a la signatura dels acords amb els Estats Units la tardor de 1953.

De tot això tracten les següents pàgines, agrupades en quatre punts, titulats: *La guerra europea es converteix en guerra mundial*; *Franco davant els desembarcaments al nord d'Àfrica*; *Nedar entre dues aigües* i *El franquisme s'assenta*.

3.2.1. La guerra europea es converteix en guerra mundial

Quatre mesos abans de la famosa entrevista d'Hendaia, Franco ja s'havia ofert a entrar a la guerra que assolava Europa. El moment fou quan s'adona que França estava a punt de caure, per aquest motiu, el mateix dia de la renúncia del primer ministre francès, el dia setze de juny de 1940, Franco mitjançant Juan Vigón, el cap de l'Alt Estat Major espanyol, envia una carta per a Hitler; i tres dies després, el dinou, Juan Beigbeder Atienza (aleshores ministre d'Afers Exteriors espanyol) entrega, a l'ambaixador alemany a Madrid, les demandes concretes de Franco referides així mateix a territoris nord-africans francesos. No obstant això, Hitler ignora les demandes de Franco i arriba a l'armistici amb França.

Amb França neutralitzada, Hitler posa en el seu punt de mira Gran Bretanya, i a finals de juny de 1940 ocupa dos petites illes britàniques del Canal de la Mànega: Guernsey i Jersey, a uns cinquanta quilòmetres de la costa francesa i gairebé a cent trenta de Gran Bretanya, en el seu camí cap a la invasió d'aquell país, invasió que duia el nom en clau de *Lleó Marí* i en la qual preveia intervinguessin forces combinades del Tercer Reich, doncs perquè els vaixells nazis poguessin desembarcar sense dificultats als ports britànics, la Luftwafe (la força aèria nazi) havia de derrotar prèviament les forces aèries de Churchill (la RAF: Royal Air Force) almenys això fou el que li havia assegurat Göring: «Li he dit al Führer [comentaria Göring, als seus mariscals de camp] que la RAF serà destruïda a temps per a l'inici de l'operació *Lleó Marí*, el 15 de setembre, quan els nostres soldats desembarquin en sòl britànic»².

Hermann Göring, ex pilot aeri de la Primera Guerra Mundial, recent ascendit a Mariscal del Reich i condecorat per les actuacions a Polònia i França, com a responsable de la Luftwafe, ell i els seus assessors, projecten i divideixen l'atac contra Gran Bretanya en tres fases. La primera, la durién a terme sobre el Canal de la Mànega amb la finalitat d'enfonsar els vaixells mercants anglesos, atacar els bucs, les bases marítimes, les instal·lacions de la Royal Navy (la Marina Real anglesa),

així com destruir els avions de caça de la RAF que gosessin defensar aquests objectius; fase en la qual també intervindria el ara general Wolfram von Richthofen, el «principal expert alemany en l'ús de bombarders de vol en picat», el que dirigí els bombardeigs de Guernica i Wielun. La segona fase, volia destruir les forces aèries britàniques arrasant les bases aèries de la RAF, les fàbriques d'avions, etcètera. I a la tercera i darrera fase, la Luftwafe prestaria cobertura aèria perquè es pogués desplegar l'operació *Lleó Marí*³.

El deu de juliol de 1940 va tenir lloc la primera Batalla del Canal, els nazis atacaren un comboi que sortia de l'estuari del Tàmesi i es dirigia cap a l'oest, escortat per sis avions de caça britànics. I el sis d'agost, comencen així mateix els atacs contra les defenses aèries. Però els anglesos resisteixen, llavors Hitler ordena, a Göring, que la Luftwafe es concentri a partir d'ara a bombardejar massivament Londres i les principals ciutats; bombardeigs que inicià el set de setembre. Passats deu dies, el disset de setembre de 1940, quan ja s'havia sobrepassat la data prevista per al desembarcament a Gran Bretanya, atès que els britànics continuaven sense rendir-se, Hitler decideix posposar indefinidament l'operació *Lleó Marí* i diu, als seus generals, que «tractin de subjugar els britànics per altres mitjans»⁴. A més Göring, a l'octubre, a causa de la gran quantitat d'avions que els anglesos li derrocaven va haver de restringir els bombardeigs sense descans (durant tot lo dia), per només nocturns.

En resum, la invasió de Gran Bretanya estava resultant molt més difícil del que els nazis havien imaginat. La Luftwafe no podia amb la RAF, aquesta última havia introduït els Spitfire, uns avions de caça britànics molt eficaços; així que malgrat les paraules de Göring i tota la planificació, van haver de anular el desembarcament amfibi sobre les costes britàniques, limitant-se a bombardejar de nit, especialment la capital, Londres.

Entre tant Hitler, el vint-i-set de setembre de 1940, es reuneix amb Galeazzo Ciano el gendre de Mussolini i el seu ministre d'Afers Exteriors, i xerra amb ell, sobre l'oferta que li havia fet Franco mesos abans, quan va tenir lloc el primer oferiment. Conversa que Ciano registrà al seu diari: «Em va parlar bastant de la intervenció espanyola, a la que s'oposa perquè costaria més del que val la pena [...] seria més favorable per a Alemanya que els francesos seguissin al Marroc i ho defensessin enfront dels anglesos». En aquest mateix sentit, el quatre d'octubre a Brennero, a la frontera italo-austriaca, quan Hitler i Mussolini es reuneixen, aquest darrer manifestà: «Espanya demanava molt i no donava res», i compartia amb Hitler «el perill que avui significaria un com-

² L. Mosley, *Segunda Guerra Mundial. La Batalla de Inglaterra*, Barcelona, Time-Life Ediciones Folio S.A., 2008, pàg. 27.

³ *Ibid.*, pàg. 56.

⁴ *Ibid.*, pàg. 123.

promís de cessió a Espanya del Marroc francès»⁵. Després vindria l'entrevista Franco-Hitler a Hendaia, i la posterior carta del Cabdill el trenta d'octubre, sense que tampoc rebés mai cap resposta. No obstant això, el Protocol presentat a Hendaia fou signat pel nou ministre d'Afers Exteriors espanyol i cunyat de Franco, Ramón Serrano Suñer, l'onze de novembre de 1940. L'endemà d'aquesta signatura, Hitler engegà els preparatius per a l'operació *Félix*, consistent a la presa de Gibraltar per part dels nazis, amb l'ajuda de l'Espanya franquista⁶.

Com l'estratègia d'atac directe sobre Gran Bretanya estava fracassant, els nazis van pensar en un atac indirecte: tallar les seves vies de subministrament. Concretament, els proveïments que li arribaven a través de l'Atlàntic i el Mediterrani, doncs per la seva condició d'illa depenia de l'exterior, així com del seu Imperi ultramarí. Per tot això ara els nazis, per una banda, potencien la seva flota de submarins, els U-Boot-waffe, amb l'objectiu d'enfonsar tots els vaixells que solquin aquests mars; i per l'altra, projecten l'ocupació del Penyal de Gibraltar, operació que Hitler havia de fer amb la ajuda de Franco, doncs els seus exèrcits havien de travessar la Península, i els seus avions, l'espai aeri espanyol. I atès que ja s'havia signat el Protocol de l'entrevista d'Hendaia, Hitler l'hi podia demanar, a Franco. Recordem, que el Protocol comprometia Espanya a participar en la actual guerra «al costat de les potències de l'Eix contra Anglaterra», si bé abans, els nazis havien de procurar-la tot el necessari per a tal eventualitat, fins i tot es farien càrrec «de les necessitats del poble espanyol i de la guerra»; això sí, la data de l'entrada, havia de fixar-se «de comú acord per les tres potències»: Alemanya, Itàlia i Espanya, tal com deia l'article número quatre del Protocol. Finalment, el set de desembre de 1940 se li informa, a Franco, que l'ocupació contra Gibraltar tindria lloc el deu de gener de 1941, però Franco es nega a donar la seva confirmació, dilata la data proposada sense tampoc diu poder donar un dia concret, en realitat intueix que Hitler no li donarà els territoris que li havia demanat; encara així, seguirà insistint a través de Serrano Suñer sobre la concessió d'aquells territoris nord-africans francesos.

Quan s'acabava de complir un mes de la data prevista per a l'atac a Gibraltar, el dotze de febrer de 1941, Franco es va entrevistar amb Mussolini a Bordighera (Itàlia), i allí «el Cabdill va assegurar, a Mussolini, que Espanya entraria a la Guerra en el moment en què se satisfessin dues condicions: l'enviament de gra suficient i el reconeixement de les seves aspiracions colonials»⁷.

Sis dies abans de l'anterior trobada, Hitler havia enviat una carta, a Franco, intentant pressio-

nar-li perquè fixés una data, dient-li que: «Els meus perduts sovint no poden recuperar-se!», i Franco li contesta vint dies després, el vint-i-sis de febrer. Passat un mes de la resposta, el vint-i-cinc de març de 1941, Hitler comentava aquesta carta de Franco amb el ministre d'Afers Exteriors de Mussolini, amb Ciano, i li deia: «Sota una riuada de promeses i fines frases, Franco afirma que no pensa anar a la guerra contra Anglaterra»⁸.

Els bombardeigs nocturns sobre Gran Bretanya, el blitz o llampec com ho van denominar els nazis, venien produint-se sense interrupció des de feia set mesos, els londinencs per exemple, dormien al metre i al dia següent anaven a la feina i reconstruïen els desperfectes. A la segona meitat d'abril de 1941, els bombarders nazis «van aconseguir una nova cota [...]. Aquestes incursions massives [d'avions] van ser, en efecte, un preludi a la invasió, però no de les Illes Britàniques. El seu veritable objectiu era desviar l'atenció de l'últim pla d'Hitler: un atac global per terra i aire a la URSS».

Cap a principis de maig, de la caserna general de Göring, van sortir una sèrie d'ordres secretes per als comandaments dels bombarders i caces, on se'ls informava que havien d'abandonar França i els Països Baixos, per a dirigir-se a Txecoslovàquia i Polònia, des d'on s'atacaria la URSS, però abans de marxar-se, «se'ls va ordenar dur a terme un últim i devastador atac aeri sobre Gran Bretanya», efectuant-se sobre Londres el deu de maig, començà a les 23h30 i va durar fins a les 5h35 de l'endemà, participant cinc-cents set avions de la Luftwaffe que van llançar 708 tones de bombes sobre Londres⁹.

En efecte, la invasió de la URSS per part d'Hitler es va dur a terme el vint-i-dos de juny de 1941. Per a ajudar, als nazis contra els soviètics, Franco envià la División Azul a combatre. Com deia una nota interior del Foreign Office (del Ministeri d'Afers Exteriors britànic): «en comptes d'una multitud de desorganitzats falangistes, els espanyols enviaren a Rússia una formació militar sota el comandament d'un dels seus millors i més resolts generals [Agustín Muñoz Grandes]»¹⁰.

La División Azul va tenir el seu origen, a una manifestació falangista pro-nazi a Madrid el vint-i-quatre de juny, als dos dies de l'atac a la URSS, encara que molt ràpidament seria «tamisada per Franco i controlada per l'Exèrcit». El tretze de juliol començà cap a Alemanya el transport escalonat de les dinou primeres expedicions que al llarg de deu dies, traslladaria 18.104 divisionaris de diferents regions espanyoles, sortint la primera de les expedicions per tren des de Madrid, des de l'Estació del Nord¹¹. ■

⁵ E. Moradiellos, *Franco frente a Churchill...*, pàg. 133-134.

⁶ M. Ros, *La gran tentación...*, pàg. 260.

⁷ M. Ros, *La gran tentación...*, pàg. 267.

⁸ X. Moreno, *La División Azul. Sangre española en Rusia, 1941-1945*, Barcelona, Crítica, 2005, pàg. 28-30.

⁹ L. Mosley, *Segunda Guerra Mundial...*, pàg. 183-186.

¹⁰ X. Moreno, *La División Azul...*, pàg. 111.

¹¹ *Ibid.*, pàg. 372 i 403.

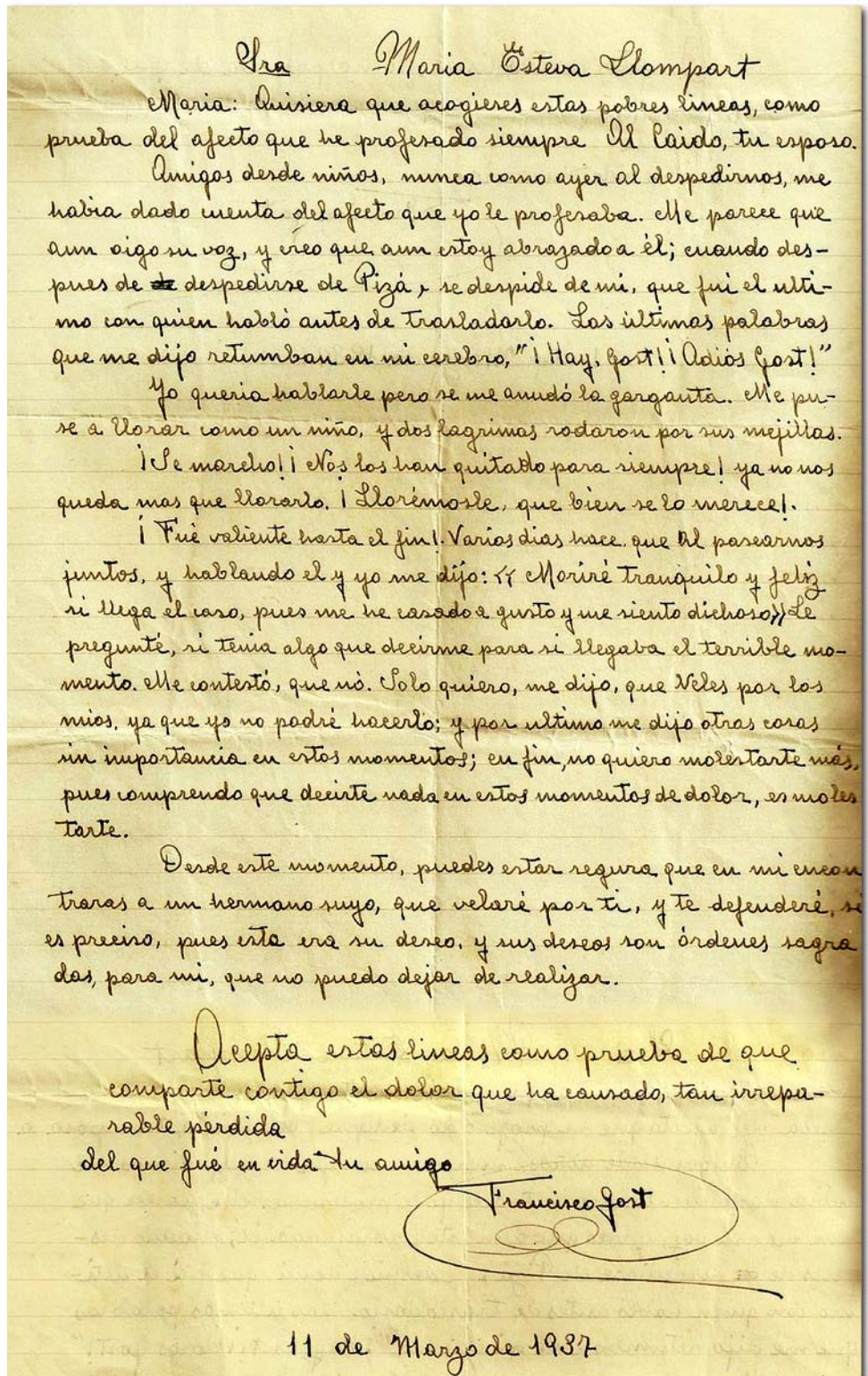

Des de fa un grapat d'anys cada dia 11 de març, Pin-yol Vermell, un col·lectiu de gent molt jove, ret un homenatge als cinc republicans poblers assassinats pels feixistes, mantenint així, gràcies a ells i elles, viva la memòria republicana a Sa Pobla.

També era molt jove, el més jove de la causa 17/1936, Francesc Gost, l'autor d'aquesta carta de condol a Maria Esteve, esposa de Jaume Serra Cardell amb qui es va casar el dia anterior a la presó de Can Mir, abans de traslladar-lo el dia següent a Illetes per assassinar-lo "legalment". És una carta colpidora i amb molt sentiment de la qual es despren el gran apreci i admiració que "el mestre" –li deien així dins Can Mir– va deixar en el record a tots i totes. Segui també extensiu aquest condol a tots i a totes els que caigueren baix les bales dels feixistes per defensar la legalitat republicana.

Salut i Memòria!

Antònia Mercadal

No a la impunitat del franquisme
Exhumació fosses • Anul·lació causes
Retirada simbologia

VERITAT JUSTÍCIA REPARACIÓ

Companyes companyes, no vos oblidam!

Joan, Jeronim, Alexandre, Bartomeu, Josep, Maria, Dumort, Pera, Gabriel, Andreu

Concentració

Tots els primers dissabtes de cada mes, diferents col·lectius memorialístics ens concentram a la Plaça Major de Palma a les 12.00 h. **VINE!**

Ajuda la Memòria!

Aquest és el compte de MdM per si voleu ajudar-nos amb qualsevol aportació per finançar l'Associació:

Colonya Caixa de Pollença:
2056 0004 49 4102006399

Vine al nostre costat i fes-te'n soci de Memòria de Mallorca!

Entra a www.memoriadelesilles.org o tempsdelamemoria@gmail.com, o crida al 625 45 45 00